

Мельничук Т.

Гудз Т.

ЄВРЕЇ В НАЦИСТСЬКИХ ТАБОРАХ НА ТЕРИТОРІЇ ПОЛЬЩІ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Друга світова війна залишила вагомий слід у історії всього людства. Нацистська Німеччина здійснювала акти агресії щодо інших країн, жорстоко знищувала їхнє населення. Створювалися цілі комплекси для вбивства людей. Через нацистську ідеологію найбільше постраждало єврейське населення.

У період Другої світової війни на території Польщі в рамках «Остаточного вирішення німецького питання» для масового утримання та знищення євреїв діяло чимало концентраційних таборів, в тому числі й «табори смерті» (Хелмно, Треблінка, Белжець, Сібібор, Майданек та Освенцім). Наслідки перебування у цих таборах відобразилися на післявоєнному житті єврейського народу, який і досі шукає правди в питаннях Голокосту.

Геноцид євреїв радянською історичною наукою в якості окремого об'єкту, як відомо, не вивчався. Потрібно не забувати про те, що історики, журналісти, мемуаристи даного періоду перебували під жорстким впливом ідеології та політичного контролю.

Така ситуація змінилася в час горбачовської „перебудови”. Однак і на сьогоднішній день у краєзнавчих, історичних працях, досліджувана нами проблема ще не знайшла відображення, відповідного до ролі й місця, яку вона посідала в так званому „нацистському новому порядку”.

На сучасному етапі історичних досліджень проблема Голокосту вивчається дослідниками всього світу. Досить часто подібні праці не є суто історичними, а мають міжпредметний характер та пов'язані з іншими науками, на зразок політології, психології та соціології. Багато художніх творів висвітлюють дану тему. На основі зібраного дослідниками фактичного матеріалу опубліковано чимало книг та статей в різноманітних виданнях, в першу чергу закордонних.

Таким чином, постає необхідність детального аналізу існуючих наукових праць, що відображають проблему перебування євреїв в німецьких концентраційних таборах на території Польщі в період Другої світової війни.

Метою означеного дослідження є аналіз стану наукової розробки проблеми становища євреїв в німецьких концентраційних таборах на території Польщі в роки Другої світової війни.

Серед істориків існував, за влучним виразом Р.Брандона й В.Лауер, своєрідний «синдром Аушвіца», коли увагу західних фахівців було прикуто насамперед до «фабрик смерті», розташованих на території Польщі. У концтаборах Аушвіц-Біркенау (Освенцим), Собібор, Хелмно, Белжець, Майданек, Треблінка винищили близько 3 млн. людей. І зосередженість на цій проблематиці в деякій мірі призводила до нехтування дослідженням інших регіонів і країн¹.

Найголовнішою проблемою наукових досліджень є відображення процесів знищення єврейського народу на території Польщі. В контексті загального поняття Голокосту питання становища євреїв досліджували І. Альтман², А. Безансон³, В. Іванов⁴ та С. Фрідланер⁵. Методику знищення євреїв в «таборах смерті» вивчали В. Тучков⁶ та С. Шмаглевська⁷.

Більш детально відображено геноцид єврейського народу в працях І. Арада. Автор досліджував загальні аспекти Голокосту щодо євреїв⁸, та специфіку реалізації операції «Рейнхард» на території усіх «таборів смерті» на території Польщі. В даних роботах описується специфіка нацистської антиєврейської політики, методи фізичного знищення євреїв та загальна чисельність жертв.

В цьому ж контексті доречно підкреслити й праці С. Браунінга⁹, Млинарчика¹⁰, Е. Рінгельблума¹¹. Дані дослідження відображають процеси знищення євреїв Польщі в рамках операції «Рейнхард», зокрема дають характеристику табірної системи на території Польщі.

Серед кореспондентів, які першими побачили звільнені радянськими військами табори Майданек і Треблінка, був В.Гроссман. У своїй статті кінця 1944 р. він детально показав технологію цього «конвеєра смерті»¹²

На увагу заслуговує видання професора Єльського університету (США) Т. Снайдера «Криваві землі: Європа між Гітлером і Сталіним», яка присвячена трагічним сторінкам в історії Східної Європи. Важливе місце в книзі відведене організації нацистами Голокосту на території Польщі, та окреслено табір Аушвіц, як його найбільш відомий символ. В роботі охарактеризовано й процес знищення євреїв в інших концентраційних таборах на території Польщі – Треблінці, Хелмно, Собіборі та Белжці¹³.

В книзі П. Джонсона «Історія євреїв» досліджена історія єврейського народу від «початкових коренів» до сьогодення, зокрема відображено окремі аспекти морального та фізичного знищення нацистами євреїв в період Другої світової війни¹⁴.

В дослідженні відомих польських авторів М. Тимовського, Я. Каневича та Е. Хольцера відображено історію Польщі, зокрема, у розділі «Загроза фізичного знищення» автори розповідають про єврейський рух опору нацистам, що вилився в хвилю повстань в єврейських гетто та концтаборах¹⁵.

У зарубіжній літературі нерідко зустрічається твердження, що євреї в роки Голокосту не чинили ніякого опору нацистам і покірно йшли до газових камер. Саме тому це питання стало окремим аспектом в дослідженні даної теми. Загальні аспекти питання організації єврейського опору досліджував Я. Етінгер¹⁶. Він доводить, що єврейські повстання в нацистських таборах і гетто було організованими діями повсталих, що сприяло їх швидшому звільненню. Інші автори без перебільшення висвітлюють даний аспект та вказують на негативні наслідки таких виступів. Так, повстання в Треблінці описав у своїй статті Ж. Штайнер¹⁷; в Собіборі – С. Віленський¹⁸, П. Антокольський¹⁹, С. Бельман²⁰, А. Сидорчик²¹ та Л. Симкин²²; в Хелмно - Д. Шимановський²³; в Аушвіці - Я. Смілявський²⁴ та Е. Шадов²⁵. Проблему організації повстань в єврейських гетто досліджували А. Набіулін та А. Свіщев²⁶.

Слід зазначити, що більше 22% українських євреїв (близько 340 тис. осіб) вивезли до таборів смерті на території Польщі, передусім у Белжець, а також Собібор, Майданек, Аушвіц-Біркенау (Освенцим).²⁷

Заслужує уваги монографія Х. Аронова,²⁸ в якій автор зробив спробу детально дослідити саму суть Голокосту, окреслив його періоди, висвітлив різні думки щодо чисельності євреїв, що загинули. Наприклад, щодо кількості знищених євреїв, автор зазначає «С Кракову в червні і жовтні 1942 р. більшість євреїв було надіслано в Белжець; в березні 1943 р. близько шести тисяч з залишавшихся там євреїв були переведені в робочий табір у передмісті Кракова Плашув, а близько трьох тисяч - в Освенцим. У вересні 1942 р. більшість євреїв Радому, Кельце, Ченстохови та інших міст Східної Польщі було надіслано в Треблінку. З 300 тис. євреїв Радомського району в кінці 1942 р. залишалось в живих лише близько 30 тис.

Можна виділити монографію Сабова, в якій на прикладі концентраційного табору в Собіборі автор цілком дає характеристику трагедії євреїв у Другій світовій війні²⁹.

Парадоксально, але відомо, що євреї також відзначились жорстокістю відносно німців. Дж. Сек, видав монографію «Око за око: нерозказана історія єврейської помсти німцям в 1945 р.», побудована на розповідях очевидців тих подій, які після надання інтерв'ю одразу відмовились від своїх свідчень та подали на автора позов до суду. Він пише про те, що в кінці Другої світової війни тисячі євреїв ждали помсти за Голокост, внаслідок чого багато хто з них були наділені надзвичайними повноваженнями для створення і заселення концтаборів німецькими «жертвами». Дж. Сек встановив, що євреї захопили принаймні 200 тисяч німців і самостійно помістили їх в катівні концтабору.

Існує також окремий напрям сучасної історіографії, який полягає в критиці сучасних поглядів на Голокост. Дедалі більше дослідників, на зразок М. Вебера³⁰, аргументовано вказують на те, що дане поняття придумали самі євреї, які перебільшують загальну кількість жертв в результаті німецької антиєврейської політики в період війни.

Таким чином, сьогодні існує науковий матеріал, в якому висвітлюються різноманітні аспекти теми знищення життя євреїв на території Польщі. Перші концептуальні розробки цієї теми з'явилися після війни і для широкого кола читачів вони були недосяжними. Переважна більшість робіт – це закордонні монографії і публікації, що стосуються безпосередньо євреїв та концентраційних таборів на території Польщі. Вітчизняними ж науковцями не видано практично нічого, що водночас і актуалізує дану проблематику.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Шоа в Україні: історія, свідчення, увічнення / За ред. Р.Брандона, В.Лауер; пер. з англ. Н.Комарової. – К., 2015. – С.17–18.; 2.Альтман И. Аушвиц // Холокост. Пам'ять и предупреждение [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.holocf.ru/pages/64> ; 3. Безансон А. Лихо століття: Про комунізм, нацизм та унікальність голокосту: переклад з

французької / А. Безансон. – К. : Пульсари. - 2007. – 136 с.; 4. Иванов В. Г. Нацистские военные преступники и их покровители. – М.: «Знание», 1985. – 64 с.; 5. Friedlander S. The Yearsof Extermination: Nazi Germany and the Jews, 1939–1945. – NewYork: Harper Collins, 2007. – 896 p.; 6. Тучков В. Концлагеря на территорииПольши. Кто освобождал фабрики смерти, ктоихохранял и ктовозглавлял в них восстания [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://svpressa.ru/society/article/111072/>; 7. Шаглевская С. Дым над Биркенау. Пер. с польской Э. Василевской. – М., «Худож. лит.», 1970. – 287 с.; 8. Arad Y. The Holocaustin the Soviet Union. – Lincoln: University of Nebraska Press; Jerusalem: Yad Vashem, 2009. – 720 p; 9. Browning C. The Origin sof the Final Solution: The Evolutionof Nazi Jewish Policy, September 1939 – March 1942. – Lincoln: University of Nebraska Press, 2004. – 616 p.; 10. Młynarczyk J. «Акція Reinhard» w getta chprowincjonalnych dystrykt uwarszawskiego 1942–1943. Prowincjanoc. Życie i zagłada Żydów w dystrykcie warszawskim, red. B. Engelking, J. Leociak, D. Libionka, Warszawa 2007. – S. 57–67.; 11. Ringelblum E. Stosunki polsko-żydowskie w czasiedrugiejwojnyświatowej, Warszawa 1988. – 370 p.; 12. Гроссман В. Треблинский ад [Електронний ресурс]: <http://lib.ru/PROZA/GROSSMAN/trebl.txt>; 13. Снайдер Т. Кровавые земли: Европа междуГитлером и Сталиным: пер. с англ. Л. Журнаджи / Т. Снайдер. – К., 2015. – 584 с.; 14. Джонсон П. Історія євреїв / Пол Джонсон. – К.: Альтернатива, 2000. – 704 с.; 15. Тымовский М. История Польши / М. Тымовский, Я. Кеневич, Е. Хольцер. - М. : Весь Мир, 2004. – 544 с.;16. Этингер Я. Еврейское сопротивление в годы Холокоста. Часть первая: Восточная Европа // Международная еврейская газета, №7-8, 2003 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.historicus.ru/evreiskoe_soprotivlenie_v_godi_holokosta/; 17. Штайнер Ж. Треблинка: восстание в лагереуничтожения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.holocf.ru/news/903>; 18. Собибор / Сост. С. С. Виленский, Г. Б. Горбовицкий, Л. А. Терушкин. – М.: Возвращение, 2008. – 264 с.; 19. Антокольский П. Восстание в Собиборе // Знамя. - №4. - 1945 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://jhist.org/shoa/grossman007.htm>; 20. Бельман С. Восстание в «Собиборе» // Еврейскийобозреватель. - №12 (252), декабрь 2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://jew-o000bserver.com/ne-zabudem/vosstanie-v-sobibore>; 21. дорчик А. Бунт в Собиборе. Как лейтенант Печерский поднял восстание в «лагересмерти» // Аргументы и факты, 14 октября 2013. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.aif.ru/society/history/bunt_v_sobibore_kak_leytenant_pecherskiy_podnyal_vosstanie_v_lagere_smerti; 22.Симкин Л. Полтора часа возмездия. – М.: Зебра Е, 2013. – 352 с.; 23. Шимановский Д. Непокоренные. Правда о еврейском движении сопротивления нацистскому геноциду // Еврейский обозреватель (Информационно-аналитическое издание еврейской конфедерации Украины) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://jew-observer.com/ne-zabudem/неpokorennye/>; 24. Смилянський Я. Последний бой зондеркоманды // История далекая и близкая. - №18 (993) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://russian-bazaar.com/ru/content/186609.htm> ; 25.Шадов Э. «Чернорабочие смерти». Зондеркоманда в Освенциме // Интернет сообщество «Вторая мировая война 1939-1945» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://maxpark.com/community/2284/content/776027>; Свищев А. Правда о восстании в Варшавском гетто // Хроники Иерусалима, 17 мая 2001. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gazeta.rjews.net/svishev5>; 26. Свищев А. Правда о восстании в Варшавском гетто // Хроники Иерусалима, 17 мая 2001. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gazeta.rjews.net/svishev5>; 27. Круглов А.И. Катастрофа украинского еврейства 1941–1944 гг. – Х., 2001. – С.5–6.; 28. Аронов Х., Катастрофа европейського еврейства під час другої світової війни, Київ: Інститут юдаїки, 2000 - 364 с.; 29. Сабов, Іван. Єврейська трагедія у Європі в період Другої світової війни на прикладі концентраційного табору в Собиборі // Т. 2. // Україна та Польща: минуле, сьогодні, перспективи. — Луцьк, 2013. — Т. 2. — С. 114-117.; 30. Вебер М. Освенцим: мифы и факты [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rus-sky.com/history/library/articles/veber.htm>.